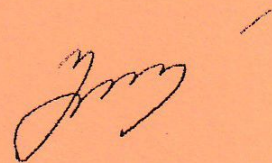

Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій

КОРДЗАЯ НАТЕЛА РЕВАЗІВНА

УДК 332.1:338.439.024(477.87)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Одеській національній академії харчових технологій
Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант - доктор технічних наук, професор,
Академік НААН України,
Заслужений діяч науки і техніки України
ЄГОРОВ Богдан Вікторович,
Одеська національна академія
харчових технологій,
ректор.

Офіційні опоненти: - доктор економічних наук, професор
СКИДАН Олег Васильович,
Поліський національний університет,
ректор;

U013033

ОНАХТ

БІБЛІОТЕКА

- доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України
МІСЮК Микола Васильович,
Подільський державний аграрно-
технічний університет,
декан економічного факультету;

- доктор економічних наук, професор
ЗУБКОВ Руслан Сергійович,
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Миколаївський інститут розвитку людини,
професор кафедри підприємництва, управління
та адміністрування.

Захист відбудеться **22 квітня 2021 р. о 12.00 годині** на засіданні
зованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеській національній академії
харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112,

або за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112,

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів та зміни технологічних укладів захист життєво важливих інтересів людини та суспільства загалом обумовлює нагальність формування ефективної моделі продовольчої безпеки, яка б сприяла забезпеченню населення країни/регіону безпечними та якісними харчовими продуктами, сталому розвитку вітчизняного агропродовольчого виробництва, як стратегічного індикатора формування соціальної стабільності, забезпечення економічного суверенітету країни та збереження найбільш цінного соціального ресурсу - здоров'я нації.

Максимальне використання конкурентних переваг територіально-галузевого розподілу продуктивних сил та їх реалізації у сфері виробництва продовольства, запровадження ефективної моделі сталого розвитку агропродовольчої сфери вимагає регіонального підходу до розробки механізму забезпечення продовольчої безпеки, якому притаманна комплексність, перманентність та актуальність. А за умови, що наявність та доступність продовольства виступає визначальною умовою життєдіяльності кожної людини розгляд продовольчої безпеки в контексті імперативів суспільного відтворення та формування продовольчих ринків на рівні регіону набуває особливого значення, надто з огляду на посилення їхньої економічної самостійності, як результату адміністративно-територіальної реформи та розвитку процесів децентралізації управління. При цьому, залежно від особливостей регіональної продовольчої системи, періоду її розвитку, від того, яка складова продовольчої проблеми набуватиме пріоритетного значення, завдання з її забезпечення будуть модифікуватися разом зі змінами внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних викликів тощо.

У наш час наукові дослідження за напрямом продовольчої безпеки здійснюються достатньо активно, свідченням чого є низка фундаментальних праць щодо стану продовольчої безпеки країни, що визначається переліком існуючих загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, а також удосконалення нормативно-законодавчої бази. Так, проблемам продовольчої безпеки присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Білика Ю., Басюркіної Н.Й., Барраклот С., Борщевського П., Гойчук О.І., Григор'єва Є.О., Дайнеко Л.В., Залізник В.П., Зубкова Р.С., Єгорова Б.В., Кваши С.М., Кондри О.П., Корчун В.С., Костусенко І.І., Лагодієнко В.В., Лисоченко О.О., Лукінова І., Лупенка Ю.О., Маркова Р., Місюка М.В., Мудрака Р.П., Немченко В.В., Павлова О.І., Пасхавера Б.Й., Онищенко О.Р., Скидана О.В., Саблука П.Т., Трегобчука В.М., Юрчишина В.В. та інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень питання продовольчої безпеки залишаються завжди актуальними і потребують постійного вивчення, особливо в частині формування і розвитку сучасних механізмів регулювання продовольчого забезпечення регіону та запобігання прояву ознак їхньої продовольчої залежності, зокрема через: дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість

внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією; залежність внутрішнього ринку від зовнішніх (імпортних) поставок продовольства, не конкурентоспроможність регіонального агропродовольчої сфери; низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва; нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку; низька ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в АПС; перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропродовольчого виробництва; зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти тощо.

Важливість розробки регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки та механізмів її формування в умовах сталого розвитку, а також недостатній рівень вивчення окремих теоретичних і прикладних аспектів цієї наукової та прикладної проблеми зумовлюють актуальність теми дисертації й коло розглянутих питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Отримані автором наукові результати, розроблені теоретико-методологічні положення й висновки відповідають тематиці науково-дослідних робіт Одеської національної академії харчових технологій зокрема, темам «Вивчення і прогнозування економічних трансформацій бізнес-структур в Україні» (№ державної реєстрації 0117U005501, 2018-2020 рр.), «Інвестиційні механізми регіональних структурних трансформацій в агробізнесі» (№ державної реєстрації 0120U002096, 2018-2020 рр.). Особистий внесок автора полягає у розробці концепції регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки та механізмів її формування в умовах сталого розвитку.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій з формування регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки регіону та удосконалення механізмів її формування в умовах сталого розвитку.

Реалізація мети дисертаційної роботи обумовила такі завдання дослідження:

- дослідити теоретичні аспекти теми і уточнити зміст і взаємозв'язок базових понять, які характеризують регіональну продовольчу безпеку та особливості її регулювання в умовах сталого розвитку;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади забезпечення продовольчої безпеки, через реалізацію її просторової стратегії на рівні регіону;
- розвинути трактування сутності економічної категорії «продовольча безпека регіону»;
- удосконалити методичний інструментарій дослідження рівня продовольчої безпеки регіону;
- дослідити нормативно-правовий базис регулювання продовольчої безпеки регіону;
- діагностувати стан та тенденції формування продовольчої безпеки Причорноморського регіону;

- обґрунтувати концептуальні засади формування моделі сталого розвитку продовольчого забезпечення регіону;
- розробити просторову стратегію забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону;
- обґрунтувати функціональну системну модель реалізації прояву нагальних загроз та ризиків регіонального забезпечення продовольчої безпеки;
- запропонувати стратегічні напрями державного регулювання процесів забезпечення продовольчої безпеки регіону;
- обґрунтувати імперативи управління якістю продукції та стандартизації продовольства в контексті формування продовольчої безпеки;
- сформулювати пропозиції з розвитку інноваційної стратегії активного та відповідального агропродовольчого виробництва;
- визначити основні пріоритети з формування агропродовольчої політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки тощо.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону та розвитку механізмів її досягнення.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні аспекти розробки стратегії забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону та удосконалення механізмів її досягнення в умовах сталого розвитку.

Методи дослідження. Методологічною основою наукового дослідження є закони діалектичного пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, які дали змогу системно дослідити умови і особливості формування і функціонування регіональних механізмів формування регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки. Обґрунтування теоретико-методологічних положень і прикладних засад щодо формування регіональної продовольчої безпеки здійснювалося на принципах системного підходу, з використанням загальнонаукових і спеціальних методів досліджень економічних процесів: метод порівняльного аналізу застосовано для міжрегіонального порівняння кількісних та якісних показників розвитку продовольчого забезпечення; статистичні методи використано для збору, систематизації й аналітичної обробки статистичних даних, діагностики стану та тенденцій формування продовольчої безпеки Причорноморського регіону; графічні методи – для наочного представлення отриманих результатів; синергетичний метод – для характеристики впливу організаційно-економічних механізмів формування продовольчої безпеки в умовах сталого розвитку; економіко-математичні методи – для моделювання процесів досягнення продовольчої безпеки регіону.

Інформаційну базу дослідження склали дані офіційної статистики, з ресурсів Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, законодавчі та інші нормативно-правові акти; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів з досліджуваної тематики; результати особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій з

формування регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки та удосконалення механізмів її досягнення в умовах сталого розвитку.

Найбільш важливі результати, отримані в процесі дослідження, та їх наукова новизна полягають в наступному:

вперше:

- запропоновано концепцію формування системи Спільного регіонального сільського господарства (СРСГ), як інноваційної стратегії активного та відповідального агропродовольчого виробництва, в основі якого є необхідність запровадження моделі нової поведінки щодо забезпечення власної продовольчої безпеки, раціонального планування та диверсифікації виробництва агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю на основі реалізації базових принципів та стратегічних пріоритетів розумної («смайт») спеціалізації агропродовольчої сфери;

- обґрунтовано методичний підхід до оцінки рівня продовольчого забезпечення регіону за окремою групою харчових продуктів, як співвідношення індексів регіонального продовольчого забезпечення за рахунок власного агропродовольчого виробництва та раціонального постачання-імпорту продовольчих ресурсів;

удосконалено:

- понятійно-термінологічний апарат дослідження у частині визначення змісту категорії «продовольча безпека регіону» як такого стану економіки регіону, за якого, незалежно від кон'юнктури зовнішніх продовольчих ринків, за рахунок власного стабільного конкурентоспроможного агропродовольчого виробництва з метою забезпечення активного та здорового способу життя, реалізації демографічної політики населенню гарантується фізична, економічна доступність, якість і безпечність основних видів продуктів харчування (відповідно вимогам чинного законодавства) в обсягах, що не менше встановлених раціональних норм споживання та за умови мінімізації використання ресурсного забезпечення зовнішнього середовища;

- методичні засади та алгоритм інтегральної оцінки рівня продовольчої безпеки регіону через визначення кількісних показників, які характеризують певні процеси та явища, нормативних значень цих показників та індикаторів продовольчої безпеки, на основі методологічного обґрунтування та стратифікації векторів дослідження продовольчої безпеки;

- теоретико-методичні підходи дослідження, визначення та диференціації загроз/ризиків ефективності процесів забезпечення продовольчої безпеки регіону, де базовими таксономічними ознаками виступають: основоположні критерії сталого розвитку щодо продовольчого забезпечення населення: видова ознака, особливість, характер дії; ієрархічний рівень негативної дії, що процесно реалізуються через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва та галузевої розумної («смайт») спеціалізації та обумовлюють 4 етапи управлінської протидії;

- теоретико-методологічний базис формування стратегії забезпечення продовольчої безпеки регіону та концептуальну модель її реалізації, що через

комплекс визначених функцій та взаємодію базових елементів забезпечує ефективність досягнення стратегічних цілей сталого розвитку;

- методологічні положення формування нормативно-правового механізму адаптації національного базису нормативно-законодавчих положень до вимог Європейського Союзу, з урахуванням наявних проблем регламентаційного характеру забезпечення продовольчої безпеки та базових принципів системності та узгодження стратегічних пріоритетів регіонального та загальнодержавного агропродовольчого розвитку;

дістали подальший розвиток:

- наукові погляди щодо тлумачення змісту категорії «продовольча безпека», що визначають її стан як системи, ієрархічний рівень становлення й розвитку, рівень доступу, механізм забезпечення з урахуванням диференціації принципів, функцій, завдань щодо їхньої реалізації та механізмів досягнення продовольчої безпеки;

- теоретико-методологічні підходи до формування системи забезпечення продовольчої безпеки, що потребує реалізації її просторової стратегії на рівні регіону, з врахуванням вимог сучасної парадигми регіонального соціально-економічного розвитку та децентралізації управління;

- науково-методичне забезпечення та нормативний базис у сфері стандартизації виробництва, зберігання, продажу та споживання харчових продуктів і продовольства, де, на відміну від інших, процес формування здійснюється через імплементацію базових положень європейських продовольчих стандартів в українське законодавство;

- методологічні засади дослідження базису забезпечення продовольчої безпеки регіону, що обумовлює синергічну взаємодію та взаємозалежність комплексу її специфічних ознак та особливостей, визначення стратегічних пріоритетів аграрного виробництва та харчової промисловості регіону на довгострокову перспективу через здійснення аналізу базових політико-правових, економічних, соціокультурних, технологічних факторів впливу конкурентного середовища;

- стратегічні напрями формування й реалізації державної та регіональної політики (у середньостроковій перспективі) розвитку агропродовольчої сфери у контексті забезпечення продовольчої безпеки, на основі узагальнення загальносвітових тенденцій розвитку аграрного виробництва та комплексу викликів з оптимізації продовольчого ринку;

- система стратегічних пріоритетів державного регулювання процесів забезпечення продовольчої безпеки регіону з урахуванням визначених векторів євроінтеграційної політики тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретико-методологічних, методичних і практичних розробок і пропозицій, отриманих у дисертації, в діяльності органів влади різних рівнів при розробці та реалізації регіональної стратегії забезпечення продовольчої безпеки направленої на удосконалення механізмів формування продовольчих ринків та розвиток агропродовольчого потенціалу з урахуванням потреб і структури населення.

Результати дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації, які містяться в роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності. Вище зазначені рекомендації використовуються у практичній діяльності Миколаївської обласної ради (довідка № 2009-09/11-20 від 09.11.2020 р.), Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної державної адміністрації (довідка № 883/2-01.02.20 від 20.08.2020 р.), Бюро регіонального розвитку, КП Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 143 від 17.03.2017 р.), Херсонської обласної ради (довідка № 28-217-618/418 від 27.11.2019 р.), Одеської регіональної торгово-промислової палати (довідка № 17-614-18/44 від 22.09.2020 р.), ГО «Інститут інноваційного провайдингу «Сталий розвиток» (довідка №76/11-3 від 10.11.2020 р.), ТОВ «Зерновий клуб» м. Одеса (довідка № 17 від 11.02.2020 р.), ТОВ «Укрелеваторпро» м. Одеса (довідка № 63/7 від 09.07.2020 р.), ПП «Аккерман зернопром» м. Білгород-Дністровський (довідка № 216 від 21.12.2020 р.). Теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи використані в навчальному процесі Одеської національної академії харчових технологій (акт впровадження від 16.11.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення, розробки, висновки і пропозиції, викладені у дисертації, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта. Особистий внесок автора в наукові праці, опубліковані у співавторстві, представлено окремо в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й одержали схвалення на: міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях. Основними з них є: III міжнародна науково-практична конференція «Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи» (м. Київ, 4 листопада 2015 р.), I Міжнародна науково-практична конференція «Державне управління і національна безпека» (м. Харків, 29 вересня 2016 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття» (м. Одеса, 11 жовтня 2016 р.), International Scientific Conference Economy and Society «Modern foundation for human development» (Leipzig, Germany. October 31th 2016), I Міжнародна науково-практична конференція «Економіко-правові дослідження: міждисциплінарна взаємодія» (м. Харків, 26 вересня 2016 р.), XI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств» (м. Дніпро, 26 березня 2020 р.), International Scientific Conference Modern global trends in the development of innovative scientific researches (Riga, Latvia, March 20th, 2020), VIII міжнародна науково-практична дистанційна конференція «Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики» (м. Харків, 19 березня 2020 р.), X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації» (м. Полтава, 27–28 квітня 2020 року), VII Международная научно-практическая конференция «Topical issues of the

development of modern science», (Софія, Болгарія, 11-13 марта 2020 г.), Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток нової економічної системи на державному та регіональному рівнях» (м. Львів, 19 грудня 2020 року).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дослідження викладено в 37 наукових працях, з яких: 4 – монографії (у т. ч. 3 – колективні) 22 – статті у наукових фахових виданнях (у т. ч. 11 – у науковому фаховому виданні, що входить до наукометричних баз), 11 – матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій – 35,29 д. а., 23,86 д. а. з яких належать особисто автору.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 379 найменувань. Основна частина дисертації викладена на 412 сторінках комп'ютерного тексту, список використаних джерел – на 35 сторінках. Робота містить 38 таблиць, 49 рисунків, додатки на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичний базис формування продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку економіки» досліджено теоретичні засади, що визначають генезис понятійно-категоріального апарату досліджень «продовольчої безпеки», визначено основні поняття, сутність, структуру, особливості функціонування, визначено концептуальні підходи у сфері продовольчого забезпечення з урахуванням зарубіжного досвіду та стратегічних ініціатив, обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування критеріїв дослідження рівнів розвитку продовольчої безпеки.

Зважаючи на відсутність у сучасній науковій літературі єдиного підходу до визначення поняття продовольчої безпеки, здійснено критичний аналіз наявного базису економічної думки та наукових гіпотез, що відображають зміст досліджуваної категорії, визначено основні концептуальні засади щодо тлумачення сутності та змісту категорії «продовольча безпека», якими є її стан як системи, рівень доступу та ієрархічний рівень становлення й розвитку, механізм забезпечення тощо.

Здійснено критичний аналіз наукових підходів, що принципово:

1) визначають «продовольчу безпеку» як стабільне забезпечення населення продуктами харчування, де мають місце деякі різні сутнісні її ознаки (забезпечення гарантованого доступу населення до продовольства в кількості, необхідному для активного здорового життя; здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування; наявність на продовольчому ринку достатньої кількості продуктів харчування тощо), що реалізуються через вектори підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування, забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення та усунення залежності від імпорту й захист інтересів вітчизняних товаровиробників;

2) розглядають її розвиток та розв'язання з позицій існування різних ієрархічних рівнів, а межах яких присутні специфічні інтереси групи суб'єктів, визначення яких зумовлене унікальними ознаками та особливостями підходів до розробки та реалізації заходів із забезпечення продовольчої безпеки. До того ж, для суб'єктів відповідного ієрархічного рівня продовольчої безпеки визначено функції, завдання щодо їхньої реалізації та механізми досягнення продовольчої безпеки (системи підвищення доступності продовольства, агропродовольчого виробництва, організації та управління забезпеченням продовольчої безпеки) (рис. 1).

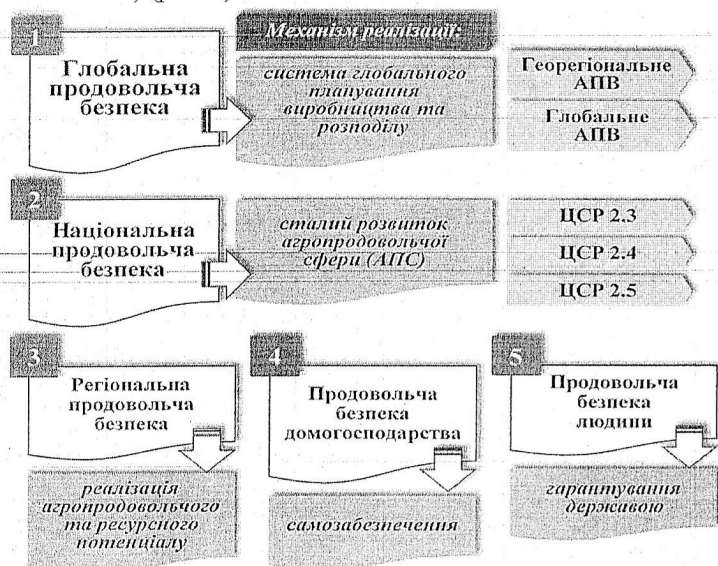

Рис. 1. Механізми досягнення продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях

Встановлено, що формування системи забезпечення продовольчої безпеки в Україні потребує реалізації її просторової стратегії, врахування вимог сучасної парадигми регіонального соціально-економічного розвитку. При цьому, диференціація регіонів за ознакою їх участі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, викликана відмінностями в природних (неоднорідність у природно-кліматичних умовах вирощування сільськогосподарських культур), економічних (специфіка територіального поділу праці виражається у виробничій спеціалізації регіонів, економічна доступність продовольства), демографічних (чисельність населення, його динаміка, щільність, нерівномірність територіального розподілу), соціальних (співвідношення виробничого потенціалу агропродовольчої сфери регіону і величини потреб населення), національних й інших особливостях (зокрема ризиків і загроз продовольчій безпеці) та вимагає регіонального підходу до розробки механізму забезпечення продовольчої безпеки країни.

З огляду на це, з урахуванням визначених принципів сталого розвитку (самозабезпеченості, стабільності, незалежності, доступності, якості, збалансованості, достатності) продовольча безпека регіону розглядається у продовольчому, сільськогосподарському, зовнішньо-економічному, агропромисловому, а соціальному аспектах, а відповідно авторському трактуванню сутності категорії «*продовольча безпека регіону*», розуміється як такий стан економіки регіону, за якого, незалежно від кон'юнктури зовнішніх продовольчих ринків, за рахунок власного стабільного конкурентоспроможного агропродовольчого виробництва з метою забезпечення активного та здорового способу життя, реалізації демографічної політики населенню гарантується фізична, економічна доступність, якість і безпечність основних видів продуктів харчування (відповідно вимогам чинного законодавства) в обсягах, не менше відповідних раціональних норм споживання та за умов мінімізації використання ресурсного забезпечення зовнішнього середовища.

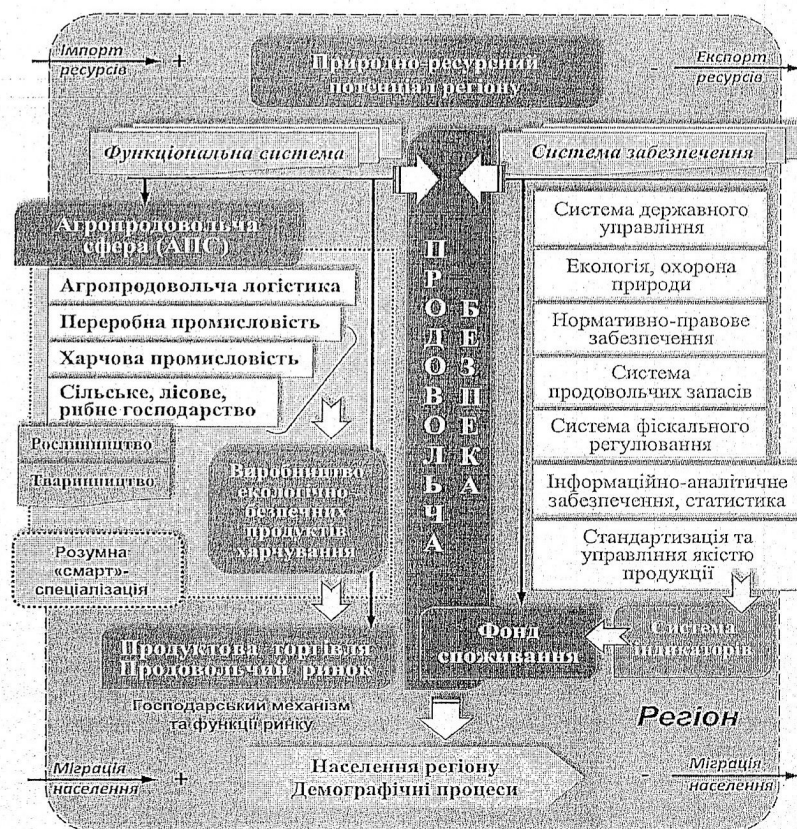

Рис. 2. Концептуальна структура організаційно-економічної моделі забезпечення продовольчої безпеки регіону

Обґрунтовано концептуальну структуру організаційно-економічної моделі забезпечення продовольчої безпеки регіону (рис. 2), де базисом функціональної системи як джерела постачання продовольства на регіональний ринок виступає агропродовольча сфера (сільське, лісове та рибне господарство, харчова та переробна промисловості, агропродовольча логістика тощо), що обумовлює виробництво доступних екологічно-безпечних продуктів харчування та формує регіональний фонд споживання, а визначальним принципом якісного поліпшення продовольчого забезпечення населення виступає стійкий і збалансований розвиток системи з орієнтацією на розумну «смарт»-спеціалізацію агропродовольчого виробництва та забезпечення рівня обґрунтованих норм харчування при ефективному використанні природо-ресурсного потенціалу.

У свою чергу, інші підсистеми – державного управління і природоохоронних заходів, нормативно-правового забезпечення, фінансового регулювання, інформаційно-аналітичного забезпечення, статистика, система продовольчих запасів, стандартизація та управління якістю продукції через формування комплексу індикаторів формують систему забезпечення продовольчої безпеки регіону та реалізують мету його сталого розвитку.

Результатом здійсненого наукового пошуку стало обґрунтування системи основних критеріїв забезпечення продовольчої безпеки країни/регіону, зокрема: фізична доступність продовольства (постійна наявність харчових продуктів в регіоні за обсягом та видовою потребою, що відповідає платоспроможному попиту); економічна доступність продовольства (платоспроможний попит населення, що дозволяє здобувати продукти харчування принаймні на мінімально необхідному рівні); сталість харчування й стабільність продовольчого ринку (обсягами виробництва й запасів продовольства, з рівнем і динамікою попиту та пропозиції, а також ціни); якість харчування й безпека продовольства для споживачів (запобігання виробництву, реалізації й споживанню неякісних харчових продуктів, здатних завдати шкоди здоров'ю); власна забезпеченість за основними видами продовольства (задоволення потреб населення в харчових продуктах, що є результатом місцевого агропродовольчого виробництва); продовольча незалежність (стан безпеки та рівня економіки, при якому за умов відсутності зовнішнього продовольчого постачання не виникає продовольча загроза та соціальна напруга).

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем формування продовольчої безпеки регіону» досліджено науково-інформаційний базис моніторингу та оцінки продовольчої безпеки, визначено методичний інструментарій дослідження рівня продовольчої безпеки, здійснено аналіз нормативно-правового базису регулювання продовольчої безпеки регіонів України.

Встановлено, що достовірна діагностика продовольчої безпеки, як похідним від цілей та завдань її проведення (через визначення кількісних показників, які характеризують певні процеси та явища, нормативних значень цих показників та обчислення індикаторів продовольчої безпеки, що відображають розбіжність між фактичним та бажаним значеннями показників

безпеки), переважно обумовлює визначення коефіцієнтів інтегральної оцінки, на основі рівня прояву часткових індикаторів (рис. 3).

Рис. 3. Структура процесу кількісних оцінок продовольчої безпеки регіону

На основі критичного аналізу існуючих методичних підходів щодо діагностики продовольчого забезпечення визначено та згруповано базові методики дослідження продовольчої безпеки країни/регіону, що дозволяють поетапно діагностувати її сучасний стан, здійснити аналіз трендів, дослідження здатності регіонів забезпечувати продовольчі потреби, ідентифікацію чинників впливу на безпеку та оцінити ступінь прояву ризиків та загроз з виокремленням певного методу чи їх сукупності (економіко-статистичний, індексний методи, а також метод ранжування регіонів, кластерного аналізу, статистичного аналізу тощо) для окремого етапу дослідження. При цьому, з урахуванням їхніх переваг та недоліків схематично інтерпретовано цінність досліджених методичних підходів оцінки.

Встановлено, що метою дослідження продовольчої безпеки регіону є не стільки розробка універсальної методики її кількісного оцінювання, скільки глибоке вивчення її стану та динаміки, враховуючи максимально широкий спектр чинників. Узагальнюючи теоретико-методичні положення, запропоновано алгоритм оцінювання рівня регіональної продовольчої безпеки, який включає: 1) визначення системи показників та індикаторів продовольчої безпеки, які доцільно розподілити на такі, що характерні для сфер ресурсного

забезпечення, виробництва та споживання; 2) визначення граничних рівнів кожного із показників та індикаторів продовольчої безпеки, а також ризиків; 3) формування бази знань про співвідношення фактичного значення кожного із індикаторів та відповідного йому безрозмірного частинного коефіцієнта; 4) проведення оцінювання продовольчої безпеки у середовищі MatLab функціоналу MatLab Fuzzy-Logic Toolbox тощо.

Відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10. 2013 р. для оцінки продовольчої безпеки регіону рекомендовано застосовувати визначену систему показників: відношення обсягів виробництва до кількості фактичного споживання основних видів продовольства та харчових продуктів на одну особу, %; загальна калорійність добового споживання харчових продуктів на одну особу, тис. ккал; виробництво зерна в розрахунку на душу населення в рік, т; рівень запасів зернових культур на кінець періоду, % до споживання; частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств, %.

З метою оптимізації процесу визначення пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону, обґрунтовано доцільність дослідження стабільності розвитку агропродовольчого виробництва регіону (за окремими областями у певний період) за допомогою індексного методу та комплексом показників (індекси продукції харчової промисловості; індекси сільськогосподарської продукції; обсяги виробництва продукції рослинництва; обсяги виробництва продукції тваринництва), де за статистичними даними розраховуються середні індекси розвитку явища із ланцюгових індексів та здійснюється їх порівняння із поточними значеннями індексів за часовий період.

Дослідження та критичний аналіз нормативно-правового базису регулювання продовольчої безпеки регіонів України, виявили, що система законодавчо-нормативних ініціатив країни відносно права на харчування обумовлена чинністю законами національного значення, галузевими законами, законами спрямованими на захист окремих верст населення, законодавством з питань безпеки харчових продуктів і харчування, та загальним законом (проект) про продовольчу безпеку тощо. Тоді як, з точки зору впливу на продовольчу безпеку та розвиток її забезпечення, розглянуті нормативні акти диференційовано на підтипи: 1) впливає на юридичні компоненти процесу управління продовольчою безпекою, формуючи національні, регіональні та внутрішні нормативні акти підприємств; 2) впливає на фінансову та нормативну підтримку продовольчого забезпечення. Цей фактор є ключовим фактором у формуванні вертикальних і горизонтальних зв'язків регіонального продовольчого забезпечення.

За результатами критичної оцінки базових положень Закону України «Про продовольчу безпеку» (проект) який визначає правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні аспекти державного регулювання процесів забезпечення продовольчої безпеки, як складової національної безпеки України, дозволив визначити низку як позитивних (спрямований на покращення умов та підвищення рівня продовольчого забезпечення населення якісними й доступними за ціною харчовими продуктами; сприяння ефективному розвитку

всіх підкомплексів агропродовольчої сфери, забезпечення їхньої високої конкурентоспроможності; запровадження ефективних ґрунтозахисних агротехнологій та комплексу заходів по відновленню родючості ґрунтів; популяризація принципів здорового способу життя та раціонального харчування тощо), так і негативних аспектів (передбачено комплекс основних завдань у сфері формування продовольчої безпеки, але чомусь не визначено ким, у якому порядку та за рахунок яких джерел мають бути реалізовані вищезазначені завдання, хто контролюватиме їх реалізацію тощо).

До комплексу переваг нового харчового законодавства України для операторів агропродовольчого ринку віднесено: 1. За рахунок впровадження простежуваності можна виявити причини невідповідності і виправити ситуацію. 2. Тісніша співпраця з мережами супермаркетів завдяки кращому виконанню їхніх вимог до постачальників. 3. Оптимізація технологічних та допоміжних процесів. 4. Розширення ринків збуту шляхом відповідності вимогам українського та європейського харчового законодавства. 5. Зменшення втрат від випуску небезпечних та невідповідних законодавству харчових продуктів за рахунок виявлення невідповідностей на ранніх етапах виробництва. 6. Збільшення кількості потенційних клієнтів за рахунок кращого виконання вимог добровільних міжнародних стандартів з безпеки та якості.

У свою чергу для споживачів перевагами є: 1. Безпечна продукція, незалежно від виду, способу споживання чи виробника, завдяки відповідальним виробникам і кращій системі контролю безпеки. 2. Ширший асортимент продукції через кращі умови торгівлі. 3. Зменшення ризику для груп споживачів, які чутливі до небезпечних факторів, завдяки належній оцінці ризику оператором ринку. 4. Належне інформування споживача стосовно складу продукту. 5. Дотримання безпеки протягом усього харчового ланцюга «від лану до столу» тощо.

У третьому розділі «Діагностика стану та новітніх тенденцій формування продовольчої безпеки в умовах сталого регіонального розвитку» визначено передумови формування національної продовольчої безпеки, її стан та сучасні тенденції розвитку, досліджено динаміку та особливості формування системи продовольчої безпеки регіону, здійснено оцінку ємності регіонального продовольчого ринку та продовольчої незалежності за окремими видами продовольства.

Україна як частина світового співтовариства розділяє глобальну відповідальність за реалізацію стратегічних задач забезпечення продовольчої безпеки. Але, попри значний агропродовольчий потенціал та здатність максимально забезпечити споживчий попит харчовими продуктами, Україна займає останні позиції серед країн Європи за глобальним індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index - GFSI). Так, у 2019 році Україна в загальному рейтингу з 113 країн займає 76 місце, забезпечуючи індекс продовольчої безпеки країни на рівні 57,1 балів.

Встановлено, що основними негативними тенденціями забезпечення продовольчої безпеки останніх років є: незбалансованість харчування; скорочення обсягів власного виробництва окремих продуктів; споживання

багатьох продуктів знаходиться нижче раціональних норм, а якість харчування погіршується; економічна недоступність продовольства через загальний низький рівень доходів населення; висока диференціація рівня життя населення за соціальними групами; зростання імпорту майже по всіх продовольчих групах, що стримує розвиток вітчизняного виробництва тощо. При цьому, очікується, що наявність пандемії COVID-19 погіршить загальні перспективи у сфері продовольчої безпеки і харчування.

Основною метою досягнення продовольчої безпеки регіону є забезпечення населення продовольчою продукцією в обсягах, відповідних раціональним нормам споживання харчових продуктів.

В результаті критичного аналізу динаміки калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням областей Причорноморського регіону у досліджуваний період 2008-2019 рр. відзначено (рис. 4) значне скорочення середньодобової поживності раціону населення на -11,6%. За даними статистики, у досліджуваному 2019 році в середньому мешканці регіону споживали 2704 ккал на добу, або на 63 ккал менше, ніж роком раніше. При цьому калорійність раціону все ще на 8,16% перевищує гранично допустимий рівень для цього індикатора — 2500 ккал. При цьому, слід зазначити, що 29,9% середньодобового раціону забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринництва.

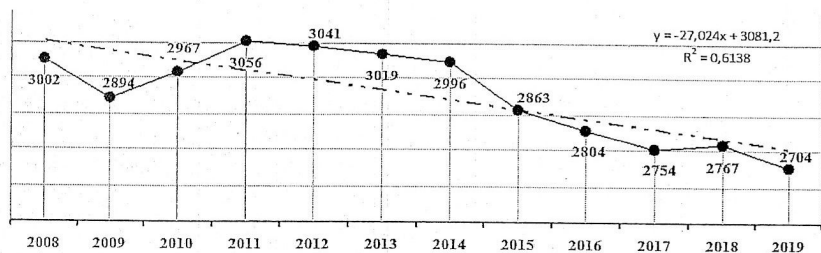
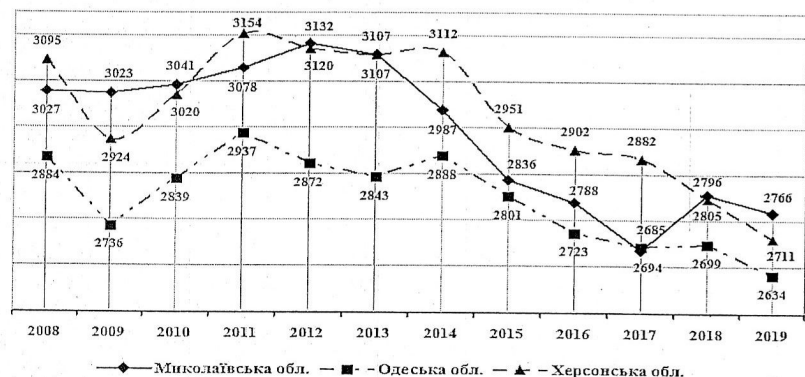

Рис. 4. Динаміка споживання основних харчових продуктів населенням Причорноморського регіону за 2008-2019 рр., в середньому кг / на 1 особу за рік

Дослідження індикатора рівня забезпечення раціону людини основними видами харчових продуктів за період 2008-2019 рр. виявили його зниження по 5 з 10 видів продовольчого забезпечення (табл. 1). Станом на 2019 р. до критично небезпечної межі наблизилися показники фактичного річного споживання продовольчої продукції населенням регіону за такими видами як - молоко і молокопродукти (індикатор достатності споживання - 0,50), м'ясо і м'ясопродукти (0,65), плоди, ягоди та виноград (0,66) тощо.

Дефіцитним у досліджуваний період залишається фактичне річне споживання жителями Причорномор'я риби та рибопродуктів (на рівні 73% від раціональної норми), цукру (77% відповідно), яке наближається до мінімальної норми харчування – 12 та 32 кг / 1 особу на рік відповідно.

Таблиця 1

Динаміка фактичного річного споживання харчових продуктів Причорноморського регіону, на 1 особу, кг

Вид продовольства	За даними МОЗ	Фактичне споживання				Індикатор достатності споживання			
		2017	2018	2019	довідково: у 2008	2017	2018	2019	довідково: у 2008 р.
Хліб і хлібопродукти	101	107,1	105,7	100,9	116,8	1,06	1,04	0,99	1,16
М'ясо і м'ясопродукти	80	49,7	52,2	51,7	45,3	0,62	0,65	0,65	0,57
Молоко і молокопродукти	380	195,7	195,6	191,3	206,9	0,52	0,51	0,50	0,54
Риба і рибопродукти	20	12,6	13,6	14,5	19,6	0,63	0,68	0,73	0,98
Яйця (шт.)	290	265,7	267,0	270,0	249,3	0,92	0,92	0,93	0,86
Овочі та баштанні	161	163,5	170,0	168,8	148,8	1,02	1,06	1,05	0,92
Плоди, ягоди та виноград	90	52,3	58,2	59,5	42,7	0,58	0,65	0,66	0,47
Кartoпля	124	120,7	123,5	116,5	112,7	0,97	0,99	0,94	0,91
Цукор	38	31,9	30,8	29,3	44,0	0,84	0,81	0,77	1,15
Олія рослинна	13	12,9	12,8	13,4	15,9	0,99	0,98	1,03	1,22

Встановлено, що динаміка виробництва зернових і зернобобових культур та споживання зерна на території регіону за досліджуваний період відзначається: зростанням валового виробництва зернових та зернобобових культур з 2010 р. на +80,5% до рівня у 11996,1 тис. т, при прирості врожайності зерна на +40,9% до позначки 34,1 ц/га; стабілізацією виробництва зернових у період 2017-2019 рр. на рівні 10767,8 тис. т, з обсягу якого на зерно пшениці припадає в середньому 5270,6 тис. т; приріст зернового виробництва на +82,8%, що обумовлює аналогічне зростання забезпеченості споживання на +57,0% (станом на 2019 р. – 2339,0 кг на 1 особу).

Зміна динаміки економічної доступності продовольства (рис. 5) вказує на суттєве скорочення частки витрат на продовольчі продукти у структурі сукупних витрат домогосподарств за 2010-2019 рр. на -9,0 в.п. до рівня у 47,9%

(практично граничний рівень). Саме тому, станом на 2019 р. населення регіону в середньому за місяць витрачає на харчування 4211,6 грн. у розрахунку на одне домогосподарство. При спостерігається зміна структури споживання харчових продуктів у домогосподарствах (в перерахунку на первинний продукт), що на період 2019 р. обумовлює зменшення питомої ваги переважної більшості (8 з 10) видового продовольчого споживання харчових продуктів (у середньому за місяць в розрахунку на 1 особу) в межах 20,0-23,9%, за виключенням продуктової групи «м'ясо та м'ясопродукти» (-9,7%) й «яйця» (-6,2%).

Рис. 5. Динаміка сукупних витрат та витрат на харчові продукти населення Причорноморського регіону, в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство

Задоволення потреб населення українського Причорномор'я у продовольстві (рівень самозабезпечення відповідно до рекомендованого МОЗ раціонального обсягу споживання), з урахуванням індексу достатності та у межах його купівельної спроможності, здебільшого забезпечується за рахунок продукції власного регіонального виробництва (табл. 2). Так, на період 2019 року 30% відсотковий граничний критерій перевищено по 3-х групах продовольства:

- «цукор» - з відсутністю власного цукрового виробництва в регіоні при фонді продовольчого споживання у 38,5 тис. т, де причиною є непридатність погодно-кліматичних умов в межах агрокліматичного зонування (південний Степ з щільними південними чорноземами та темно-каштановими ґрунтами, зона недостатнього вологозабезпечення з тривалим посушливим періодом) для вирощування цукрового буряку тощо;

- «м'ясо і м'ясопродукти» - з часткою самозабезпечення від власного регіонального виробництва у 31,4% на рівні у 111,2 тис. т, яка у свою чергу

відносно 2010 р. зменшилася на -4,1%. При тому, що у досліджуваний період відбулося збільшення річного обсягу (фонду) продовольчого споживання населенням регіону на +7,9% до обсягу у 229,9 тис. т;

- «молоко та молокопродукти» - питома вага самозабезпечення від власного виробництва якої складає 52,4% на рівні у 903,3 тис. т, яка у свою чергу відносно 2010 р. зменшилася на -15,9%. До того ж, за досліджуваний період відбулося також зменшення щорічного регіонального фонду продовольчого споживання на -4,9% до обсягу у 229,9 тис. т. тощо.

Таблиця 2

Продовольча незалежність Причорномор'я України за основними видами харчових продуктів, тис. т

Вид продовольства	Обсяг власного виробництва		Обсяг (фонд) продовольчого споживання		Індекс достатності споживання		Рівень самозабезпечення +/- в.п. до рекомендованого споживання	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Хліб і хлібопродукти	450,9*	218,8*	181,5	152,0	1,3	0,99	+323,0	+42,5
М'ясо і м'ясопродукти	115,9	111,2	213,1	229,9	0,78	0,65	-42,4	-68,6
Молоко і молокопродукти	1073,7	903,3	906,2	861,8	0,64	0,5	-24,2	-47,6
Риба і рибопродукти	27,5**	24,4**	26,7	22,5	1,2	0,73	+23,3	-20,8
Яйця (млн. шт.)	1594,5	1350,3	1319,7	1218,6	0,87	0,93	+5,1	+3,1
Овочі та баштанні культури	2129,9	2329,4	730,7	755,7	0,86	1,05	+250,7	+323,6
Плоди, ягоди та виноград	414,1	486,9	240,5	276,7	0,56	0,66	-3,6	+16,1
Картопля	961,6	816,6	500,0	509,2	0,74	0,94	+42,3	+50,7
Цукор	-	-	39,3	38,5	1,04	0,77	-	-
Олія рослинна (всіх видів)	641,9	2085,4	15,6	13,4	1,75	1,03	+72,1 рази	+160,4 разів

Примітка: * - хліб та хлібобулочні вироби, борошно пшеничне та пшенично-житнє;

** - добування водних біоресурсів (всього)

У свою чергу продовольча незалежність українського Причорномор'я за такими основними видами продовольства як «Олія рослинна всіх видів» та «Овочі та баштанні культури» на період досліджень становила 2085,4 та 2329,4 тис. т і перевищувала у +160,4 та 3,2 разів відповідно обсяги рекомендованого продовольчого споживання для регіону. З огляду на це, запровадження моделі розумної «смайт» спеціалізації регіону щодо модернізації промислового олійного (соняшникова, соєва та інші види олій) та овочового (з урахуванням баштанних культур) виробництва продукції з вагомою часткою доданої вартості (повний цикл виробництва) обумовлює їхній експортоорієнтований вектор діяльності та визначається як стратегічний пріоритет сталого розвитку регіональної агропродовольчої сфери в цілому.

В розрізі областей Причорноморського регіону у період 2005-2019 рр. спостерігається зниження індексу регіонального продовольчого забезпечення за категорією харчових продуктів «м'ясо і м'ясопродукти» вітчизняного виробництва до рівня 2,2 проти 2,59 у 2014 р. (рис.6).

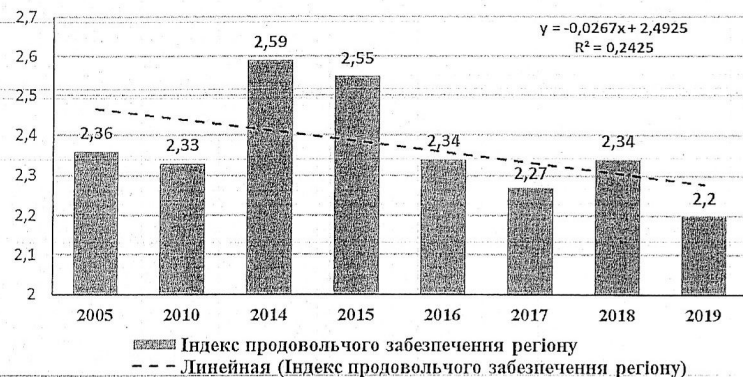

Рис. 6. Динаміка індексу регіонального продовольчого забезпечення Причорноморського регіону ($RFSI_i$) за групою харчових продуктів «м'ясо і м'ясопродукти» (власне виробництво)

Як видно з даних, наведених в табл. 3., виробництво м'яса і м'ясних продуктів за 2000-2018 рр. в регіонах України суттєво зросло, зросло і щорічне споживання цих продуктів в розрахунку на одну особу, проте індекс конкурентоспроможності галузі суттєво знизився і, на жаль, має тенденцію до подальшого зниження.

Таблиця 3

Визначення індексу продовольчої конкурентоспроможності України за категорією продуктів харчування «м'ясо та м'ясопродукти»

Показники/ рік	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво	1663	1597	2059	2389	2360	2323	2324	2318	2355
Зміна запасів на кінець року	-82	-11	-3	-20	-18	-1	-2	-5	-3
Імпорт	38	325	378	332	201	158	182	233	283
Усього ресурсів	1783	1933	2440	2741	2579	2482	2508	2556	2641
Експорт	163	82	48	182	218	245	303	351	399
Витрачено на нехарчові цілі	9	7	8	9	8	8	10	10	10
Фонд споживання (всього)	1611	1844	2384	2550	2325	2179	2195	2195	2232
- на 1 ос./ кг	32,8	39,1	52	56,1	54,1	50,9	51,4	51,7	52,8
Загальна потреба (при нормі 80 кг/рік/особу)	3954	3752	3677	3644	3634	3434	3421	3407	3391
Індекс FSIO	0,36	0,40	0,54	0,60	0,58	0,60	0,59	0,57	0,57
Індекс FSII	0,01	0,09	0,10	0,09	0,06	0,05	0,05	0,07	0,08
Індекс конкурентоспроможності (IC)	37,08	4,61	5,29	6,56	10,53	13,09	11,04	8,38	6,87

З огляду на зазначене, варто відзначити нагальність запровадження методичного підходу визначення індексу продовольчої конкурентоспроможності харчової промисловості за основним видами продовольства на регіональному рівні, для цього потрібно запровадити облік надходження продукції по імпорту по регіонах, а також облік експорту та/або вивезення продукції за межі регіону. При цьому формула розрахунку рівня задоволення власних потреб регіону набуває наступного вигляду:

$$\sum C_{ij} = \frac{\sum Q_{ij} - \sum E_{ij}}{\sum D_{ij}}$$

де Q_{ij} – сумарний обсяг власного виробництва i -го товару всіма виробниками регіону, або країни в залежності від рівня розгляду; E_{ij} – обсяг експорту i -го товару власного виробництва j -виробниками.

В четвертому розділі «Концептуальні засади формування моделі сталого розвитку продовольчого забезпечення регіону» досліджено сучасну парадигму проблем та ризиків продовольчого забезпечення населення, визначено та обґрунтовано стратегічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчої сфери (аграрного виробництва та харчової промисловості) регіону, розкрито імперативи управління якістю продукції та стандартизації продовольства в контексті формування продовольчої безпеки, розглянуто сучасні тенденції досягнення продовольчої безпеки в розрізі регіонів країни.

Дослідження методичних підходів щодо класифікації загроз та ризиків формування системи продовольчої безпеки та їх критеріальних ознак, дозволило диференціювати на: 1) загрози системного характеру, (які негативно впливають практично на всі види економічної діяльності); 2) загрози, що дестабілізують процес продовольчого забезпечення на кожному його етапі (виробництва, імпорту, логістики, обміну (ринку) й споживання); 3) загрози продовольчій безпеці. При цьому, причинами продовольчої залежності регіону виявлено: 1) дефіцит продовольчої продукції та незадовільний рівень платоспроможного попиту населення, що спричиняє розбалансованість кон'юнктури внутрішнього агропродовольчого ринку; 2) низька конкурентоздатність регіональної агропродовольчої сфери та залежність регіонального ринку від імпорту продовольства; 3) низька конкурентоздатність агропродовольчої продукції власного виробництва за якісними та/або ціновими параметрами; 4) замкнутість внутрішнього агропродовольчого ринку та недостатній рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності; 5) низька ефективність агропродовольчого господарювання економічних суб'єктів; 6) високий рівень аграрного експорту сировинного спрямування тощо.

За використання індексного методу та здійснення дослідження стабільності розвитку агропродовольчого виробництва регіону та збалансованості функціонування основних його складових за окремими областями Причорноморського регіону у період 2011-2019 рр. обґрунтовано низку практичних рекомендацій щодо нагальності у найближчій перспективі: подолання кризи розвитку регіонального тваринництва (негативний тренд) за обсягами виробництва валової продукції та досягнення стабільних позитивних результатів з приростом у 2-3% щорічно по всіх областях у найближчій

перспективі; забезпечення стійкого позитивного тренду виробництва продукції харчової промисловості, зокрема у Миколаївській та Херсонській областях; оптимізація обсягів виробництва продукції рослинництва Миколаївщини; зниження значної розбалансованості по рокам виробництва продукції сільського господарства в цілому для Одеської області тощо.

Таблиця 4.

Фактори PEST-аналізу продовольчої безпеки Причорноморського регіону

Основні складові аналізу	Фактори	Коефіцієнт вагомості	Оцінка впливу	Зважена оцінка
Р Політичні 0,25	Політична стабільність	0,20	5	1,00
	Злочинність	0,20	4	0,80
	Рівень корупції та бюрократичні перепони	0,25	4	0,60
	Довіра до влади регіону	0,15	3	0,45
	Наявність стабільної законодавчої бази	0,05	2	0,10
	Наявність місцевих повноважень щодо регулювання продовольчої безпекою	0,15	4	1,00
0,99				3,95
Е Економічні 0,25	Рівень споживання населенням харчових продуктів	0,25	5	1,25
	Економічна доступність харчових продуктів	0,25	5	1,25
	Стан економічного розвитку основних галузей продовольчого забезпечення регіону	0,20	5	1,00
	Стійкість продовольчого ринку	0,10	4	0,40
	Самозабезпечення продовольством (імпорт-експорт)	0,10	4	0,40
	Рівень інвестицій та інновацій	0,10	3	0,30
1,15				4,60
С Соціальні 0,25	Середня заробітна плата у регіоні	0,20	4	1,00
	Особливості демографічної ситуації в регіоні	0,10	3	0,80
	Наявність регіонального безробіття	0,20	5	1,00
	Розмір та структура сім'ї	0,15	3	0,45
	Ментальність та стиль життя у регіоні	0,20	5	0,30
	Рівень соціальної відповідальності бізнесу в регіоні	0,15	4	0,60
1,04				4,15
Т Технологічні 0,25	Розвиток інфраструктури регіону	0,25	5	1,25
	Знос основних засобів регіону	0,25	4	1,00
	Якість і безпечність харчової продукції	0,20	5	1,00
	Технологічний рівень розвитку регіону	0,10	3	0,30
	Достатності запасів зерна у регіональних сховищах	0,10	4	0,40
	Вихід на ринок регіону нових продовольчих продуктів	0,10	4	0,40
1,09				4,35

В процесі дослідження виокремлено основні принципи інноваційного розвитку в сфері виробництва продуктів харчування (пріоритетність, збалансованість, диференційованість, гуманоцентричність) та визначено сутнісні передумови, детермінанти якості харчування населення тощо.

За результати аналізу PEST встановлено, що ефективний рівень забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону (табл. 4) в більшій мірі залежить від системи економічних (1,15) та технічних факторів (1,09), тоді як в меншій – від комплексного впливу набору соціальних (1,04) та політичних факторів (0,99) тощо.

Доведено, що впровадження парадигми сталого розвитку агропродовольчого виробництва вимагає визначення системи пріоритетів, які б відповідали економічним інтересам господарюючих суб'єктів в поєднанні із їх екологічною та соціальною відповідальністю, зокрема: 1) застосування комплексного, взаємопов'язаного підходу до економічного, соціального та екологічного розвитку; 2) впровадження екологічно безпечного та раціонального землекористування; 3) природно-просторова організація раціонального та ефективного використання природно-ресурсного потенціалу; 4) оптимальне поєднання суспільних інтересів із приватними; 5) формування регіональних агропродовольчих кластерних систем тощо.

Моніторинг національної бази стандартів України в галузі харчових продуктів, сировини та напоїв виявив наступні співвідношення видів їх до загальної кількості чинних в розрізі всіх груп та категорій продукції: 46 % стандартів ідентичних міжнародним; 32 % національних стандартів серії ISO; 9 % звичайних національних стандарти України; 4 % стандартів, через які впроваджено європейські стандарти; 3 % стандартів Європейської економічної комісії ООН; 3 % стандартів, розроблених спільними зусиллями вітчизняних спеціалістів та спеціалістів Міжнародної федерації підприємств молочної промисловості; 1,3 % модифікованих національних стандартів; 0,6 % стандартів, які є результатами технічного звіту організації ISO; 0,5 % стандартів, розроблених відповідно до вимог ФАО/ВОЗ та Комісії Кодексу Аліментаріус; 0,4 % стандартів, розроблених разом із Комісією Кодексу Аліментаріус у сфері харчової гігієни, які затверджують вимоги до процесів у харчовій промисловості; 0,2 % нееквівалентних національних стандартів тощо.

У п'ятому розділі «Інноваційність та стратегічні пріоритети забезпечення продовольчої безпеки регіону» здійснено удосконалення організаційно-економічного механізму формування системи продовольчого забезпечення, визначено напрямки державного регулювання процесів продовольчого забезпечення населення регіону, обґрунтовано концептуальні засади стратегічної моделі формування продовольчої безпеки в контексті євроінтеграційних процесів.

Визначено основні вектори державної політики України в сфері продовольчої безпеки та продовольчого забезпечення, які обумовлюють: 1. Наявність ресурсної бази для повного самозабезпечення виробництва стратегічної продукції агропродовольчого виробництва (пшениця, ячмінь, рис, олійні, м'ясо, молочні продукти) з можливістю подальшого збільшення

виробничих потужностей та експортного потенціалу. 2. Створення та розбудова потужного виробничого агропродовольчого комплексу здатного витримати економічні коливання різного характеру та задовольнити регіональні потреби в споживанні. 3. Формування механізму для забезпечення продовольчої безпеки за рахунок зовнішньоекономічної діяльності.

3- метою ефективної реалізації стратегічного пріоритету продовольчої безпеки в розрізі надійного забезпечення населення країни/регіону якісними, безпечними товарами, сировиною, продукцією і продовольством розроблено концептуальну модель організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки регіону та його процесний алгоритм реалізації.

Встановлено, що механізм формування системи продовольчого забезпечення регіону є достатньо складним комплексом, що формується з елементів (планування, економічного стимулювання, управління, регулювання, міжрегіональних й зовнішніх зв'язків (продовольство, сировина), вирішення проблем соціальній сфері) та обумовлює функціонування системи взаємоузгоджених та взаємозалежних окремих та підпорядкованих процесних блоків.

З огляду на актуальність проблеми забезпечення продовольчої безпеки регіону обґрунтовано принципи формування системи продовольчого забезпечення, зокрема: максимальне використання наявних переваг розвитку продуктивних сил; локальна спеціалізація підприємств регіональної економіки, що обумовлює специфіку конкретного регіону, розвитку АПС та формування продовольчої безпеки, відзначається конкурентоспроможністю виробництва; включення регіональної агропродовольчої сфери в єдину загальнонаціональну систему продовольчого забезпечення тощо.

Встановлено, що регулювання процесів становлення та розвитку ринкової агропродовольчої інфраструктури регіону можливо здійснити через інституціональне середовище тобто механізми формування попиту та пропозиції, посилення ринкової конкуренції, удосконалення системи розподілу та реалізації, формування інвестиційної привабливості, удосконалення зовнішньоекономічної взаємодії та транскордонного співробітництва за допомогою застосування мульти-комплексу заходів формування системи продовольчого забезпечення, що диференційовані за блоками дії (базисно-виробничий, інтеграційно-модернізаційний, діагностико-контрольний блоки та блоки оптимізації ринкової інфраструктури, розвитку економічних відносин та співробітництва), включає систему продовольчого забезпечення та регулювання (координаційний центр) та вирізняється реалізацією основних функціональних принципів функціонування за організаційною (системності, науковості, територіальної спеціалізації, адекватності та гнучкості, адаптивності, безперервності та надійності) та економічною складовою.

В процесі дослідження загальносвітових тенденцій розвитку аграрного сектору, обумовлено комплекс викликів для країни/регіону (у середньостроковій перспективі) зокрема: 1) недостатність продовольства (як прояв глобального ресурсного дисбалансу) обумовлює зростання ціни на сільськогосподарську продукцію; 2) захист внутрішнього продовольчого ринку

від цінних коливань через адміністративний вплив на ціноутворення та обмеження експорту продукції є неефективним в ринкових умовах та демотивує агропродовольче виробництво в цілому; 3) інвестиційна привабливість аграрного сектору посилює міжрегіональну конкуренцію; 4) нагальна потреба техніко-технологічної модернізації агропродовольчого виробництва (основного капіталу); 5) нерівномірність світового розвитку аграрного виробництва (зокрема, через рівень інвестування розвинених країнах у галузь); 6) глобалізація переробної промисловості та трансфер технологій (особливо в трудомістких галузях) з розвинених країн, робить конкуренцію з боку ринків з низькими витратами й цінову конкуренцію одними з ключових зовнішньоекономічних ризиків тощо.

Обґрунтовано основні тенденції розвитку, що обумовлені проявом наступних чинників: за роки незалежності агропромислове виробництво як вид економічної діяльності, не набуло нових якісних стимулів для зростання; структура виробництва сільськогосподарської продукції з початку земельної реформи значно змістилася у бік особистих селянських господарств; низька ефективність фермерства, як форми господарювання; забезпеченість сільського господарства країни основними засобами є незадовільною; в країні гостро постають екологічні проблеми землекористування; прояв системних чинників гальмування агрореформ (зокрема недостатня реалізація природно-кліматичного та трудового потенціалу; нерозвиненість інфраструктури заготівлі та збуту сільгосппродукції; збільшення собівартості як вирощування, так і реалізації аграрної продукції; низький рівень матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств; відсутність цілісного прозорого ринку агропродовольчої продукції; невідповідність вітчизняної продукції сільського господарства міжнародним стандартам якості та санітарним нормам тощо).

У результаті дослідження, доведено, що система державного контролю безпечності харчових продуктів з метою зменшення адміністративного тиску (операторам ринку) та можливості споживачам купувати безпечні харчові продукти на рівні регіону має включати щорічний зовнішній аудит компетентного органу за участю представників громадськості через здійснення планових (аудити, інспектування) та позапланових заходів державного контролю, зокрема: передзайого та післязайого огляду; відбору зразків; лабораторного дослідження (випробування); на кордоні - документальної перевірки, перевірки відповідності та фізичної перевірки тощо. Визначено основні напрямки вдосконалення державного регулювання процесів продовольчого забезпечення населення регіону. До низки інновацій в системі забезпечення продовольчої безпеки країни/регіону останніх років, що впроваджуються в АПС та продовольчому ринку слід віднести виконання вимог харчового законодавства щодо системи HACCP та використання інформаційного забезпечення TRACES, що обумовлює суттєві переваги для споживачів, с/тварин та культур, суб'єктів агропродовольчої торгівлі та компетентних органів влади тощо.

Доведено, що основною метою розробки та реалізації стратегії сталого розвитку АПС є гарантування продовольчої безпеки регіону, що ґрунтується на

формуванні внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва.

У зв'язку з цим, розроблено та рекомендовано до впровадження концептуальну модель реалізації Стратегії забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону (рис. 7), яка забезпечує ефективність досягнення базових цілей сталого розвитку через здійснення функцій (розвитку, забезпечення, управління та безпеки) як конкретних дій, пов'язаних з реалізацією інтересів і спрямованих на незворотні та закономірні зміни конкретних матеріальних об'єктів, що ведуть до виникнення їх якісно нових станів або принципово нових об'єктів.

Рис. 7. Концептуальна модель реалізації стратегії забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону.

Доведено, що з урахуванням світового досвіду організації територіального суспільного устрою та розвитку регіонального виробництва, ефективною організаційною формою співпраці в системі «виробники сільськогосподарської продукції - виробниками харчових продуктів та продовольства - споживачі агропродовольчої продукції (населення, суб'єкти економічних відносин)» на рівні регіону є Спільне регіональне сільське господарство (СРСГ), як ефективна модель нової поведінки суспільства щодо власної продовольчої безпеки тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі теоретичного узагальнення обґрунтовано методологічні та методичні засади і розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової і практичної проблеми із забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону та визначення пріоритетів розвитку агропродовольчої сфери в умовах сталого розвитку економіки. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Узагальнення наукових поглядів щодо тлумачення категорії «продовольча безпека» обумовили констатацію відсутності у сучасній економічній науці єдиного підходу до її визначення. При цьому, здійснено критичний аналіз наявного базису економічної думки та наукових гіпотез, що відображають зміст досліджуваної категорії, визначено основні концептуальні засади щодо тлумачення сутності та змісту категорії «продовольча безпека», з урахуванням критеріальних ознак її стану як системи, рівня доступу та ієрархічний рівня становлення й розвитку, механізму забезпечення тощо. Запроваджено диференціацію наукових підходів, що принципово: 1) визначають «продовольчу безпеку» як стабільне забезпечення населення продуктами харчування, де мають місце дещо різні сутнісні її ознаки, що реалізуються через вектори підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування, забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення та усунення залежності від імпорту й захист інтересів вітчизняного товаровиробництва; 2) розглядають її розвиток та розв'язання з позицій існування різних ієрархічних рівнів, в межах яких присутні специфічні інтереси групи суб'єктів, визначення яких зумовлене унікальними ознаками та особливостями підходів до розробки й реалізації заходів із забезпечення продовольчої безпеки.

2. Розвинуто трактування сутності поняття «продовольча безпека регіону», яка з урахуванням визначених принципів сталого розвитку (самозабезпеченості, стабільності, незалежності, доступності, якості, збалансованості, достатності) розуміється як такий стан економіки регіону, за якого, незалежно від кон'юнктури зовнішніх продовольчих ринків, за рахунок власного стабільного конкуренто-спроможного агропродовольчого виробництва з метою забезпечення активного та здорового способу життя, реалізації демографічної політики населенню гарантується фізична, економічна доступність, якість і безпечність основних видів продуктів харчування

(відповідно вимогам чинного законодавства) в обсягах, не менше відповідних раціональних норм споживання та за умови мінімізації використання ресурсного забезпечення зовнішнього середовища. Визначено, що продовольча безпека регіону розглядається у продовольчому, сільськогосподарському, зовнішньоекономічному, агропромисловому та соціальному аспектах.

3. Встановлено, що формування системи забезпечення продовольчої безпеки в Україні потребує реалізації її просторової стратегії, врахування вимог сучасної парадигми регіонального соціально-економічного розвитку, яка визначає, що: 1) регіон є частиною території країни, із власною специфікою розвитку продуктивних сил та спеціалізацією виробництва, особливостями соціально-економічних процесів, інфраструктурою; 2) економічний розвиток регіону, поряд з економічними та виробничими показниками, визначає стан регіональних ринків — ресурсних, споживчого, ринку засобів виробництва, грошового, валютного, цінних паперів, нерухомості тощо, збалансований розвиток яких є передумовою сталого розвитку національної економіки; 3) економіка регіону і регіональний відтворювальний процес відзначаються високим ступенем відкритості і реагують на будь-які зміни у внутрішньому та зовнішньому економічному, соціальному або політичному середовищах, в результаті чого сфера міжрегіональної взаємодії формує соціально-економічну систему вищого ієрархічного рівня (національну, глобальну); 4) регіон, за умови специфічного (унікального) природно-ресурсного забезпечення та ефективного управління, може виступати як самостійний суб'єкт світового господарства. При цьому, диференціація регіонів за ознакою їх участі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, викликана відмінностями в природних, економічних, демографічних, соціальних, національних та інших особливостях тощо.

4. Встановлено, що достовірна діагностика продовольчої безпеки, як похідна від цілей та завдань її проведення (через визначення кількісних показників, які характеризують певні процеси та явища, нормативних значень цих показників та обчислення індикаторів продовольчої безпеки, що відображають розбіжність між фактичним та бажаним значеннями показників безпеки), переважно обумовлює визначення коефіцієнтів інтегральної оцінки, на основі рівня прояву часткових індикаторів. При цьому найбільш вживаними методиками обчислення інтегрального показника продовольчої безпеки визнано методики FAO, дослідження витрат домогосподарств (HESM), оцінки дієтичного харчування (DIA), експертного оцінювання загроз продовольчій безпеці (FIEMS) тощо. В результаті методологічного обґрунтування та стратифікації основних цілей, виділено систему векторів дослідження продовольчої безпеки регіону: 1. Оцінка сучасного стану продовольчої безпеки (спеціальні методики її оцінювання та їх візуалізація). 2. Аналіз динаміки показників та індикаторів продовольчої безпеки (на базі результатів аналізу динаміки розвитку всіх сфер, де формується продовольча безпека але за умови сталості інших чинників). 3. Аналіз взаємозалежності між обсягами виробництва та споживанням продовольчої продукції у межах регіонів (ідентифікуються регіони, продовольча безпека яких залежить від обсягів

виробництва інших регіонів). 4. Виявлення факторів, які впливають на рівень продовольчої безпеки. 5. Аналіз та оцінювання ризиків продовольчої безпеки (з урахуванням методичного інструментарію ризик-менеджменту). Де, відповідно запропонованої структури дослідження продовольчої безпеки, показники оцінювання систематизовано в окремі групи, зокрема: 1) оцінки тенденцій виробництва у відповідності внутрішнім потребам; 2) оцінки залежності продовольчого постачання країни, ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпорту товарів; 3) оцінки динаміки запасів (виробництво до споживання); 4) оцінки якості та безпечності харчових продуктів, доступності до продовольства, збалансованості харчування.

5. Проведено аналіз чинного законодавства щодо регулювання продовольчої безпеки, що регламентується законами національного значення, галузевими та спрямованими на захист окремих верст населення, законодавством з питань безпеки харчових продуктів і харчування та загальним законом (проектом) про продовольчу безпеку. Критичний аналіз нормативно-правового базису регулювання продовольчої безпеки регіонів засвідчив, що в Україні концептуально не визначено систему продовольчого забезпечення як об'єкту регулювання і не забезпечено на достатньому рівні методичної основи для конструктивного регулювання процесів забезпечення продовольчої безпеки забезпечення. До нагальних проблем нормативно-правового забезпечення віднесено: відсутність законодавчої мотивації для сприяння продовольчого забезпечення з боку підприємств; відсутність ефективних гарантій для виробників продовольчої продукції; відсутність механізмів стимулювання розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку, кооперації, спеціалізації та виробничої інтеграції; правовий механізм регулювання агропродовольчого ринку недостатньо розвинений, що створює умови для виходу на внутрішній ринок іноземних імпортерів; відсутність ефективних систем сертифікації якості та безпечності продовольчої продукції для ефективного захисту ринку від контрафактної та контрабандної продукції тощо. З огляду на це, запропоновано правовий механізм, який базується на принципах: системності формування регіональної продовольчої політики; розбудови ефективної продовольчої інфраструктури, яка враховує специфічні ознаки та особливості територій, узгодження стратегічних пріоритетів регіонального та загальнодержавного агропродовольчого розвитку; концентрації ресурсного забезпечення на пріоритетних векторах регіонального розвитку з конкретним визначенням продовольчих ресурсів.

6. З метою забезпечення рекомендованого рівня достатності певного виду продовольства (харчових продуктах) країни чи окремого регіону, запропоновано авторський методичний підхід до визначення індексу продовольчого самозабезпечення регіону за видом продукції (IC), як співвідношення індексів регіонального продовольчого забезпечення (FSIO — «власне виробництво» продукції) та обґрунтованого зовнішнього постачання продовольства (FSII — «постачання-імпорт» продовольчих ресурсів). При цьому, якщо $IC_j < 1,0$ ситуація щодо продовольчого забезпечення загрозлива, тоді якщо $IC_j > 1,0$ стан сприятливий і прогресує. Хоча частка зовнішнього

постачання-імпорту в задоволенні потреби за певною групою харчових продуктів повинна бути на рівні не менше 5% (тобто на рівні достовірного споживання населенням і з метою формування нових споживчих характеристик для посилення ринкової конкуренції та стимулювання інноваційного розвитку).

7. На основі узагальнення існуючих теоретико-методологічних підходів запропоновано до використання системний комплекс дослідження та диференціації загроз/ризиків досягнення продовольчої безпеки регіону, де таксономічними ознаками виступають: 1) основоположні критерії сталого розвитку щодо продовольчого забезпечення населення; 2) видова ознака, особливість, характер дії; 3) ієрархічний рівень негативної дії. До того ж, сам процесний механізм прояву негативної дії реалізується через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва і галузевої розумної («смайт»-) спеціалізації та обумовлює 4 етапи управлінської протидії (прецедент, діагностика, узагальнення та диференціація прояву, рівень управління). Дослідження стану та тенденцій розвитку агропродовольчого виробництва та продовольчого забезпечення, дозволили обґрунтувати комплекс основних загроз/ризиків формування продовольчої безпеки регіону: 1. Незбалансованість раціону харчування населенням та високий рівень витрат домогосподарств на харчові продукти у структурі загальних сукупних витрат. 2. Дефіцит та залежність агропродовольчого ринку регіону за окремими видами продовольчої продукції від зовнішнього постачання. 3. Низька конкурентоздатність агропродовольчої продукції, як за якістю та/або ринковою ціною. 4. Низький рівень інвестування агропродовольчої сфери та впровадження інновацій у аграрне виробництво. 5. Нерозвиненість агропродовольчої виробничої інфраструктури та логістики. 6. Низький рівень запровадження міжнародних стандартів систем якості та безпеки харчових продуктів та торгівля неякісною й небезпечною для здоров'я людини продовольчою продукцією. 7. Відсутність незалежних сертифікованих центрів оцінки якості та безпечності харчових продуктів та дієвої системи контролю якості продовольства взагалі. 8. Відсутність правового регулювання обороту харчової продукції та виробництва видів продовольства із використанням технологій генетичної модифікації організмів (ГМО).

8. З метою ефективної реалізації стратегії сталого розвитку агропродовольчої сфери, як базису забезпечення продовольчої безпеки регіону, що обумовлює синергічну взаємодію та взаємозалежність комплексу її специфічних факторів (спеціалізація, розміщення та концентрація сільськогосподарського виробництва; внутрішня інфраструктура підприємств та галузі; конкурентоспроможність та якість продукції; інвестиційно-інноваційна активність тощо) та виваженого визначення стратегічних пріоритетів розвитку аграрного виробництва та харчової промисловості регіону на довгострокову перспективу здійснено PEST-аналіз (аналіз Political/legal – політико-правових, Economic – економічних, Sociocultural – соціокультурних, Technological forces – технологічних факторів та аналіз конкурентного середовища) з відстеження (моніторингу) змін у продовольчій безпеці відповідно сфер та тенденцій розвитку регіону. За результатами PEST-аналізу

встановлено, що ефективний рівень забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону в значній мірі залежить від системи економічних (1,15) та технологічних факторів (1,09), тоді як в меншій – від комплексного впливу набору соціальних (1,04) та політичних факторів (0,99) тощо.

9. Встановлено, що реформування сфери стандартизації, як гаранту якості та безпечності продукції, що сприяє оптимальному впорядкуванню досліджуваних об'єктів для поліпшення якості продукції, удосконалення організації управління та підвищення ефективності виробництва, на сучасному етапі відбувається у напрямку гармонізації вітчизняних та європейських стандартів через імплементацію відповідних положень в українське законодавство. Критичний аналіз структури існуючої бази нормативної документації країни, з врахуванням основних принципів сучасної стандартизації виробництва, зберігання, продажу та споживання харчових продуктів та продовольства, дозволив виявити, що кількість стандартів на харчові продукти, сировину та напої становить 2 156, що складає 5,6 % від загальної кількості наявних у національній базі стандартів. При цьому чинними, в контексті існуючої нормативної документації на харчову продукцію, сировину та напої в Україні станом на кінець 2019 р. визнано 1496 стандартів, тоді як 378 стандартів втратили чинність до 01.01.2019 р., а 282 стандарти з 01.01.2019 р. За результатами проведеного дослідження чинності стандартів в розрізі основних категорій харчових продуктів, сировини та напоїв варто констатувати факт відсутності у держави дієвого інструментарію для належного контролю якості та безпечності харчової продукції на регіональному продовольчому ринку.

10. Доведено, що основною метою ефективного впровадження моделі сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону є гарантування продовольчої безпеки, яка обумовлює реалізацію визначених у Стратегії забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону на період 2021-2027 рр. (проект) стратегічних пріоритетів: 1. Формування інноваційності експортно-орієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах розумної «смайт»-спеціалізації. 2. Ефективний розвиток агропродовольчого ринку та логістики. 3. Забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. 4. Активізація інвестиційних процесів агропродовольчої сфери. У зв'язку з цим, розроблено та рекомендовано до впровадження концептуальну модель реалізації стратегії формування продовольчої безпеки регіону, яка забезпечує ефективність досягнення базових цілей сталого розвитку через здійснення функцій (розвитку, забезпечення, управління та безпеки) як конкретних дій, пов'язаних з реалізацією інтересів господарюючих суб'єктів і спрямованих на незворотні та закономірні зміни конкретних матеріальних об'єктів, виникнення їх якісно нових станів або принципово нових процесів. При цьому визначено що, базовими елементами функції розвитку виступають: власне виробництво аграрної та продовольчої продукції; напрями розумної «смайт»-спеціалізації агропромислового виробництва та харчової промисловості, що має інноваційний експортно-орієнтований вектор розвитку; впровадження системи постійного контролю якості та безпечності продовольчої продукції; розбудова ефективної

виробничої інфраструктури агропродовольчої сфери регіону та інформаційних мереж комунікації; організація агропродовольчої логістики, відповідно чинних міжнародних вимог тощо.

11. У результаті дослідження встановлено, що урахування світового досвіду організації територіального суспільного устрою та перехід на нову доктрину виробничо-технологічних, соціально-економічних стандартів сталого регіонального розвитку агропродовольчої сфери та інноваційної моделі забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону можливі за умови запровадження системи Спільного регіонального сільського господарства (СРСГ), як інноваційної стратегії активного та відповідального агропродовольчого виробництва, що обумовлює формування нової поведінки суспільства щодо власної продовольчої безпеки та передбачає: формування горизонтальної взаємодії на основі сімейних зв'язків та довіри, як традиційної форми господарювання; соціальні та інституційні інновації, що відіграють ключову роль у стимулюванні сільськогосподарського виробництва та споживання; ретельне планування агропродовольчого виробництва та диверсифікації продукції; прозорість технологічного процесу виробництва агропродовольчої продукції та всіх стадіях; гарантування якості та безпечності агропродовольчої продукції у доступній формі; можливість формування більших партій поставки одного виду товару, сорту, об'єму, пакування з метою зменшення транзакційних витрат (на доставку товару, упаковку тощо); контроль виробничого процесу та участь у виконанні певних видів робіт (зокрема організація доставки, упаковки та отримання продукції); періодичне звітування про стан та результати діяльності СРСГ та презентацію нових проєктів тощо.

12. На основі узагальнення загальносвітових тенденцій розвитку аграрного виробництва, комплексу викликів для країни/регіону (у середньостроковій перспективі), основних тенденцій розвитку продовольчого ринку визначено пріоритети розвитку агропродовольчої сфери у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни/регіону: 1. Забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання. 2. Сприяння підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках. 3. Забезпечення цільового спрямування коштів від продажу агропродовольчої продукції на розвиток аграрного сектору економіки. 4. Активізація інвестиційної діяльності агропродовольчої сфери. 5. Оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств. 6. Реформування земельних відносин та заснована на ньому перебудова усієї системи організації агропродовольчого виробництва. 7. Підвищення якості харчових продуктів і їх відповідності міжнародним стандартам. 8. Охорона земель та підвищення родючості ґрунтів. До того ж, обґрунтовано потребу конкретизації функціональних обов'язків центральних органів виконавчої влади для подолання наявних загроз в процесі управління продовольчою безпекою країни/регіону, де основними принципами є: гарантування реалізації національних інтересів у системі міжнародної продовольчої безпеки; продовольча незалежність в умовах глобалізації та

регіональної інтеграції; економічне обґрунтування загальних потреб продовольчого забезпечення, достатність і стабільність запасів продовольства; фізична та економічна доступність якісних і безпечних харчових продуктів для всіх категорій населення в кількості, що забезпечує активний і здоровий спосіб життя тощо.

13. На основі узагальнення існуючих теоретико-методологічних засад щодо формування ефективної системи продовольчого забезпечення визначено стратегічні пріоритети досягнення продовольчої безпеки регіону: 1. Сприяння розвитку фермерства (державна підтримка у сфері здешевлення кредитування, розробки механізмів гарантування кредитів, програм технологічного супроводу та дорадництва). 2. Сприяння експортної діяльності підприємств агропродовольчої сфери (підтримка існуючих та розвиток нових галузей виробництва агропромислової сфери). 3. Забезпечення фінансової підтримки виробників агропродовольчої продукції (запровадження механізму компенсації відсоткових ставок; здешевлення страхових платежів при страхуванні від ризику загибелі сільськогосподарських культур та від інфекційних хвороб тварин; створення державного аграрного реєстру сільськогосподарських підприємств). 4. Удосконалення земельних відносин (розробку нормативно-правового забезпечення передачі в оренду земель державних підприємств; оптимізацію процедури приватизації через здійснення часткового розпаювання земель та їх передачі на земельних торгах в оренду). 5. Удосконалення безпечності та якості харчових продуктів (посилення інституційної спроможності Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів; запровадження та оптимізації державного регулювання і контролю із врахуванням вимог законодавства та стандартів ЄС у сфері дитячого харчування, новітніх харчових продуктів, виробництва генетично модифікованої продукції, використання харчових добавок та ароматизаторів тощо).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Основні поняття продовольчої безпеки країни. Херсон: Олді-Плюс, 2018. 148 с. (загальний обсяг – 6,16 друк. арк., особистий внесок автора – 2,05 друк. арк.: досліджено сутність факторів розвитку продовольчої безпеки країни).
2. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Продовольча безпека країни як основа її національної безпеки. Стратегічні засади розвитку національного господарства в умовах нестаціонарної економіки: колективна монографія. /за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернівці: ЧНТУ. 2019. С. 178-197. (загальний обсяг – 0,79 друк. арк., особистий внесок автора – 0,26 друк. арк.: проаналізовано засади розвитку продовольчої безпеки країни).
3. Кордзая Н. Р., Єгоров Б. В. Продовольча безпека. Якість та безпечність харчової продукції: стратегічні засади розвитку національного господарства в умовах нестаціонарної економіки : колективна монографія. Херсон. Олді-Плюс.

2019. 165 с. (загальний обсяг – 6,88 друк. арк., особистий внесок автора – 2,29 друк. арк.: досліджено безпечність харчової продукції).

4. Кордзая Н.Р. Формування системи продовольчої безпеки: теоретико-методологічні основи і регіональний характер: монографія. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 251 с. (13,3 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз:

5. Кордзая Н. Р. Особливості сертифікації походження товарів та послуг в Україні. Наукові праці ОНАХТ. 2014. С. 277-281. (0,17 друк. арк.).

6. Кордзая Н. Р. Мардар М.Р. Оцінка конкурентоспроможності нових видів зернових продуктів. Економічна та продовольча безпека України. 2013. №1. С. 15-22. (загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: проведена оцінка сучасного стану конкурентоспроможності зернової продукції).

7. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Аналіз складу населення в розрізі забезпечення продовольчої безпеки України. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 5(05). С. 40-46. (загальний обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: проведено аналіз продовольчої безпеки держави в розрізі населення).

8. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Український та зарубіжний досвід державного регулювання продовольчої безпеки. Товари та ринки. 2016. Вип. 2(22). С. 45-57. (загальний обсяг – 0,5 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: проведений аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання продовольчої безпеки).

9. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Державне регулювання продовольчої безпеки Товари і ринки. 2016. № 2. С. 45-56. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2016_2_8 (загальний обсяг – 0,46 друк. арк., особистий внесок автора – 0,23 друк. арк.: досліджені умови та проблеми державного регулювання продовольчої безпеки).

10. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Генезис поняття «Продовольча безпека». Економічна та продовольча безпека України. 2016. С. 21-28. (загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: досліджені основи трактування «Продовольчої безпеки»).

11. Kordzaia N. Social advertising international format. Розвиток економіки України: трансформації та інновації. Запоріжжя: 2017. Т.2. 189 с. (0,15 друк. арк.).

12. Кордзая Н. Р., Дослідження споживчих вподобань щодо вибору та купівлі основних харчових продуктів. Український журнал прикладної економіки. 2019. №1. С. 25-32. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,29 друк. арк.).

13. Кордзая Н.Р., Єгоров Б.В. Інституціональна структура вітчизняної системи стандартизації товарів. Food Industry Economics. 2019. №11(4). С. 80-87. <https://doi.org/10.15673/fie.v11i4.1550> (загальний обсяг – 0,29 друк. арк.,

особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: проведений аналіз вітчизняної системи стандартизації товарів).

14. Егоров Б.В., Кордзая Н.Р. Продовольча безпека країни: особливості білкового харчування населення. Науковий журнал “Вісник аграрної науки Причорномор’я”. 2020, №1. С.112-119. DOI: 10.31521/2313-092X/2020-2(106)-13 (загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: досліджено напрямки покращення білкового харчування населення).

15. Кордзая Н.Р. Міжнародний досвід управління якістю та безпечністю харчової продукції. Економічний простір. 2020. №156. С. 41-45. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-7> (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,16 друк. арк.).

16. Кордзая Н.Р. Стан розвитку стандартизації в світі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Випуск 31. С. 54-59. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-31-9> (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,21 друк. арк.).

17. Кордзая Н. Р. Дослідження споживчих вподобань щодо вибору та купівлі основних харчових продуктів. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 5. № 1. С. 25-32. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-3> (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,29 друк. арк.).

18. Єгоров Б.В., Лагодієнко В.В., Кордзая Н.Р. Удосконалення організаційно-економічного механізму формування регіональної системи продовольчого забезпечення. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. № 3. 2020. с. 344-359. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (загальний обсяг – 0,63 друк. арк., особистий внесок автора – 0,21 друк. арк.: досліджено складові економічного механізму формування регіональної системи продовольчого забезпечення).

19. Кордзая Н.Р. Особливості формування та розвитку механізмів продовольчого забезпечення регіону. Бізнес Інформ. 2020. №12. С. 142-148. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-142-148>. (0,25 друк. арк.).

20. Кордзая Н.Р. Державне регулювання процесів продовольчого забезпечення населення регіонів країни. Економічний простір. 2020. №164 (2) с. 139-146. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,29 друк. арк.).

21. Кордзая Н.Р. Напрями забезпечення і регулювання продовольчої безпеки Причорноморського регіону. «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України» 2020. №6 (146). С. 45-51. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,25 друк. арк.).

22. Кордзая Н. Р. Теоретико-методологічні засади формування критеріїв дослідження рівнів продовольчої безпеки регіону. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 4. С. 321-339. ISSN 2415-8453 (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,75 друк. арк.).

23. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. Оцінка конкурентоспроможності харчової продукції та рівня регіональної продовольчої безпеки. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. 2020. № 4 (Том 2). С. 89-94. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (загальний обсяг – 0,21 друк. арк., особистий внесок автора – 0,1 друк. арк.: проведений аналіз рівня регіональної продовольчої безпеки).

24. Кордзая Н.Р. Динаміка та особливості формування системи продовольчої безпеки регіону. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 3. С. 355-362. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,29 друк. арк.).

Статті в наукових виданнях іноземних держав та у періодичних виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз

25. Кордзая Н.Р., Сприйняття соціальної реклами населенням України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. №3. С. 158-164. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science). (0,25 друк. арк.).

26. Kordzaia N., Yegorov B. Food markets and food security: scientific basis of formation. Food Science and Technology. 2018. Том 12. № 1. С. 66-72. (загальний обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: досліджений базис продовольчої безпеки України).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

27. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. Теоретичні аспекти визначення продовольчої безпеки країни. Збірник наукових праць за матеріалами III міжнародної науково-практичної конференції «Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи» (м. Київ, 4 листопада 2015 р.). Київ: Інститут продовольчих ресурсів НАН України. С. 165-167. (загальний обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок автора – 0,04 друк. арк.: досліджені теоретичні основи визначення продовольчої безпеки країни).

28. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. АПК – основа продовольчої безпеки України. Державне управління і національна безпека: зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2016. С. 54-57. (загальний обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: досліджені теоретичні основи продовольчої безпеки аграрного сектору).

29. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. Проблеми формування продовольчих ринків та національної продовольчої безпеки. Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. К., 2016. С. 214-221. (загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: досліджені шляхи вирішення проблем національної продовольчої безпеки).

30. N. Kordzaia, B. Iegorov Study of population of Ukraine – the first step towards ensuring food security. International Scientific Conference Economy and

Society: modern foundation for human development: conference Proceedings. Leipzig, Germany. 2016. Part 1. P.71-73. (загальний обсяг – 0,17 друк. арк., особистий внесок автора – 0,08 друк. арк.: досліджені проблеми населення України з токи зору вирішення проблеми продовольчої безпеки).

31. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. Продовольча безпека України: сутність поняття та фактори, що на неї впливають. Економіко-правові дослідження: міждисциплінарна взаємодія: зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2016. С. 55-58. Study of population of Ukraine – the first step towards ensuring food security. (загальний обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: досліджені основні фактори впливу на продовольчу безпеку держави).

32. Кордзая Н.Р., Підвищення конкурентоспроможності харчової продукції через управління її якістю та безпечністю. Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств: XI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів: тези доповідей. Дніпро, 26 березня 2020 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. С. 94-96. (0,17 друк. арк.).

33. N. Kordzaia, B. Iegorov. Protein consumption like a food security index of the country. International Scientific Conference Modern global trends in the development of innovative scientific researches: Conference Proceedings, March 20th, 2020. Riga, Latvia: Baltija Publishing. pp. 159-163. (загальний обсяг – 0,17 друк. арк., особистий внесок автора – 0,08 друк. арк.: досліджені основні фактори впливу споживання білка на продовольчу безпеку країни).

34. Кордзая Н.Р., Егоров Б.В. Дослідження смаків населення щодо споживання харчових продуктів. Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики: Щорічний збірник наукових робіт. Матеріали VIII міжнародної науково-практичної дистанційної конференції, м. Харків, 19 березня 2020 р.) редкол.: В.В. Малий та ін. Харків.: Нац. фармац. ун-т, 2020. С.346-348. (загальний обсяг – 0,08 друк. арк., особистий внесок автора – 0,04 друк. арк.: досліджений вплив смаків населення на споживання продукції харчового типу).

35. Егоров Б.В., Кордзая Н.Р., Стан харчування населення – показник продовольчої безпеки країни, Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 27–28 квітня 2020 року). Полтава: ПУЕТ, 2020. 221-224 с. (загальний обсяг – 0,13 друк. арк., особистий внесок автора – 0,07 друк. арк.: проведений аналіз стану харчування населення України).

36. Kordzaia N., Quality management and food safety management in the world. VII Международная научно-практическая конференция «Topical issues of the development of modern science», 11-13 марта 2020 года, София, Болгария. С.25-27. (0,08 друк. арк.).

37. Кордзая Н.Р. Визначення стратегії продовольчої безпеки Причорноморського регіону. Розвиток нової економічної системи на державному та регіональному рівнях: Матеріали міжнародної науково-

практичної конференції (Львів, 19 грудня 2020 року): ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2020. С.81-84. (0,13 друк. арк.).

АННОТАЦІЯ

Кордзая Н.Р. – Забезпечення продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2021.

У дисертаційній роботі на основі теоретичного узагальнення обґрунтовано методологічні та методичні засади і розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової і практичної проблеми із забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону та визначення пріоритетів розвитку агропродовольчої сфери в умовах сталого поступу економіки.

З метою забезпечення рекомендованого рівня достатності певного виду продовольства (харчових продуктах) країни чи окремого регіону, запропоновано авторський методичний підхід до визначення індексу продовольчого самозабезпечення регіону за певним видом продукції (ІС).

Доведено, що стандартизація, як гарант якості та безпечності продукції, функціонально реалізується в контексті наукового, технічного, господарського, економічного, юридичного, естетичного і політичного аспектах, сприяє оптимальному впорядкуванню досліджуваних об'єктів для поліпшення якості продукції і як слідство підвищення ефективності виробництва з одного боку, а з іншого – удосконалення організації управління народним господарством, розвиток міжнародного економічного, наукового і технічного співробітництва.

У результаті дослідження встановлено, що активізація зовнішньо-економічних та інвестиційних процесів з метою переходу на нову доктрину виробничо-технологічних та соціально-економічних стандартів сталого регіонального розвитку агропродовольчої сфери та інноваційної моделі забезпечення продовольчої безпеки Причорноморського регіону можлива за умови запровадження системи Спільного регіонального сільського господарства (СРСГ), як інноваційної стратегії активного та відповідального агропродовольчого виробництва.

Ключові слова: продовольча безпека, агропродовольча сфера, продовольчий ринок, сталий розвиток, індикатори забезпечення, харчові продукти, продовольство.

АННОТАЦИЯ

Кордзая Н.Р. Обеспечение продовольственной безопасности региона в условиях устойчивого развития: теория, методология, практика. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по

специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – Одесская национальная академия пищевых технологий, Одесса, 2021.

В диссертационной работе на основе теоретического обобщения обоснованно методологические и методические основы и разработаны практические рекомендации по решению важной научной и практической проблемы по обеспечению продовольственной безопасности Причерноморского региона и определение приоритетов развития агропродовольственной сферы в условиях рыночных трансформаций и устойчивого развития экономики.

Установлено, что достоверная диагностика продовольственной безопасности, как производным от целей и задач ее проведения преимущественно обуславливает определение коэффициентов интегральной оценки, на основе уровня проявления частных индикаторов. При этом наиболее употребляемыми методиками исчисления интегрального показателя продовольственной безопасности признано методики FAO, исследования расходов домохозяйств (HESM), оценки диетического питания (DIA), экспертной оценки угроз продовольственной безопасности (FIEMS) и др.

С целью обеспечения рекомендованного уровня достаточности определенного вида продовольствия (пищевых продуктах) страны или отдельного региона, предложен авторский методический подход к определению индекса продовольственной самообеспеченности региона по отдельным группам продуктов питания (ІС).

С целью эффективной реализации стратегии устойчивого развития агропродовольственной сферы, как базиса обеспечения продовольственной безопасности региона, обуславливает синергическое взаимодействие и взаимозависимость комплекса специфических факторов и взвешенного определения стратегических приоритетов аграрного производства и пищевой промышленности региона на долгосрочную перспективу осуществлено PEST-анализ политико-правовых, экономических, социокультурных, технологических факторов и анализ конкурентной среды по отслеживанию (мониторингу) изменений в продовольственной безопасности в соответствии сфер развития региона и тенденций развития.

Доказано, что стандартизация, как гарант качества и безопасности продукции, функционально реализуется в контексте научного, технического, хозяйственного, экономического, юридического, эстетического и политического аспектах, способствует оптимальному благоустройству исследуемых объектов для улучшения качества продукции и как следствие повышение эффективности производства с одной стороны, а с другой – совершенствование организации управления народным хозяйством, развитие международного экономического, научного и технического сотрудничества.

В результате исследования установлено, что активизация внешнеэкономических и инвестиционных процессов с целью перехода на новую доктрину производственно-технологических и социально-экономических стандартов устойчивого регионального развития

Ключевые слова: продовольственная безопасность, агропродовольственная сфера, продовольственный рынок, устойчивое развитие, индикаторы обеспеченности, пищевые продукты, продовольство.

Kordzaia N.R. Ensuring food security in the region in terms of sustainable development: theory, methodology, practice. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a scientific degree of Doctor of Economic Sciences, in specialty 08.00.05 – the development of productive forces and regional economy. – Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2021.

In the thesis on the basis of theoretical is grounded methodological and methodical bases and practical recommendations on the decision of an important scientific and practical problem on maintenance of food safety of the Black Sea region and definition of priorities of development of agro-food sphere in market transformations and sustainable development of economy are developed.

In order to ensure the recommended level of sufficiency of a certain food type in a country or a particular region, the author's methodological approach to determining the food competitiveness index of a country / region for a particular food group (IP) is proposed.

It is proved that standardization, as a guarantor of product quality and safety, is functionally implemented in the context of scientific, technical, economic, legal, aesthetic and political aspects, contributes to the optimal ordering of the studied objects to improve product quality and as a consequence of increasing the efficiency of production on the one hand, and improving the organization of economic management, the development of international economic, scientific and technical cooperation on the other hand.

As a result of the study it was found that the intensification of foreign economic and investment processes in order to move to a new doctrine of production and technological and socio-economic standards of sustainable regional development of agri-food sector and innovative model of food security of the Black Sea region is possible under the condition of introduction of the system of Common Regional Agriculture (SRSG) as an innovative strategy of active and responsible agri-food production

Key words: food security, agri-food sector, food market, sustainable development, supply indicators, food products, food.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.